

## שיעור כללי

### ברכת הריח מקורה ועניניה

היום נעסוק בעז"ה בסוגיית ברכת הריח המופיעה בסוף פרקנו, נדון בשאלות הקשורות למקור הדין ובכמה נפק"מ להלכה.

#### סוגייתנו

- מקור דין ברכת הריח בגמ' ברכות מג:
  - ועיין מה שכתב מהרש"א ומה שכתבו הצ"ח והראש יוסף.
- לגבי החילוק שבין ריח לרחיצה סיכה וקול ראה חידושי הרמב"ן תחילת פרק שני וראה פירוש התפילות לרבי יהודה בן יקר.
- ראה דברי הרמב"ם בפרק ט' מהלכות ברכות הלכות א'-ג'. והחולק עליו הריטב"א בהלכות ברכות שלו פ"ד ה"ז.
- ראה ביאורי הפסוקים בתורה ובתהילים.

#### תלמוד בבלי מסכת ברכות דף מג עמוד ב

אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: מנין שמברכין על הריח - שנאמר: כל הנשמה תהלל יה, איזהו דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו - הוי אומר זה הריח.

#### מהרש"א חידושי אגדות מסכת ברכות דף מג עמוד ב

הוי אומר זה הריח כו'. הריח הוא אחד מה' החושים המורגשים והם נמצאים בכל ב"ח גם שאין להם נשמה ונראה לפרש שחוש הריח הוא קרוב יותר לרוחני מכל שאר הד' חושים והיינו נשמה דקאמר דחוש הריח בא ע"י נשימת הרוח שמחוץ לגוף לתוך הגוף מקום שהנשמה נהנה ממנו ולא הגוף ואפשר שהבהמה שאין לה נשמה רק רוח חיים אף שיש לה חוש הריח אינה נהנית ממנו אחרי שאין לה נשמה ודו"ק:

#### צל"ח מסכת ברכות דף מג עמוד ב

מנין שמברכין על הריח וכו'. הא ודאי שזה אסמכתא בעלמא ואין שום ברכה מברכת הנהנין דאורייתא חוץ מברכת המזון, ולקצת פוסקים גם ברכה מעין שלש, אבל שאר ברכות הם מדרבנן. וכבר אמרו בריש פרקין [ל"ה ע"א] שסברא הוא שאסור ליהנות מעוה"ז בלא ברכה, וא"כ כיון שגם מריח נהנה ממנו מהי תיתי ישתנה משאר הנאות ששואל מנין שמברכין על הריח. ונראה משום דבריש פרקין שנינו תנו רבנן אסור לאדם שיהנה מעוה"ז בלא ברכה וכל הנהנה מעוה"ז בלא ברכה מעל, עיין שם. והרי קיי"ל [פסחים כ"ו ע"א] דקול ומראה וריח אין בהם משום מעילה, לכך שאל מנין שמברכין על הריח, שהיה מקום לומר כיון שאפילו בקדשי שמים ממש אין בהם מעילה מן התורה רק איסורא דרבנן, לא תיקנו ברכה על זה, וקא משמע לן אסמכתא מקרא דכל הנשמה וגו', שגם בזה תיקנו ברכה

#### ראש יוסף מסכת ברכות דף מג עמוד ב

גמרא אמר מר זוטרא בר טובי' כו' שנאמר כל הנשמה הא דלא אמר דאסור ליהנות מעוה"ז בלא ברכה כמו באכילה י"ל דהתם הגוף נהנה משא"כ כאן רוחני אין נהנה רק הנפש לכך אסמכתא אקרא ועיין ר"מ פ"ט מה"ב כתב בה"א כשם שאסור ליהנות באכילה בלא ברכה ה"ה בריח יע"ש ועיין א"ר אות ב' בשם מהר"מ דין ז"ל אמר מש"ה אין לברך שהחיינו דקאי על הנפש והיא נצחיות יע"ש ודפח"ח וע"ש בשם ע"ת דאין מברך ברכה אחרונה דבשלמא פירי לאכילה אכל ויכלה הפירי מברך ונותן שבח משא"כ בריח דעדיין הדבר ההוא בעין ולא כלה יע"ש ואף במוגמר על האש מ"מ י"ל לא פלוג ומ"מ הנכון דהוה כאוכל ונתעכל שאין מברך ברכה אחרונה ה"ה זה לאחר שהריח נפסק ממנו הנאה.

#### חידושי הרמב"ן מסכת ברכות פרק ח - אלו דברים [המתחיל בדף נא עמוד ב]

נ"ל דברכת האור אינה ברכת הנהנין, דא"כ כל שעתא ושעתא מחייב בה, שלא תקנו ברכה בהנאות שאינן נכנסות לגוף, כגון רחיצת מים קרים וחמין, וכגון נשבה הרוח ונהנה, וכ"ש באור שאינו נוגע בגוף כלל, לא אמרו אלא בדברים הנכנסין לגוף והגוף נהנה מהן כגון אכילה ושתייה, וריח נמי דבר הנכנס לגוף וסועד הוא ובאכילה ושתייה דמי, אבל ברכת האור כברכת של יוצר המאורות ושתייה ברכת השבח הן, כברכות הללו שבפ' הרואה (נ"ד א') ברוך עושה בראשית, ולפי שהעולם אינו משתמש אלא באורה של יום, ובליילה הלכה לה אותה האורה והחשך ממשמש ובא, וכל בקר מתחדשת לו אורה, תקנו בכל שחר ברכות המאורות כמו שסדרו בה המחשך בכל יום תמיד מעשה בראשית.

## פירוש התפילות והברכות לרבי יהודה בן יקר

סכתי<sup>33</sup> ובדבר שאין בו ממש כגון קול אע"פ דכתוב וקולך ערב אין מברכין [אפי'] על קול ערב<sup>34</sup>, ומן הדין היה לנו לברך, אלא שלא מצינו דוגמא בתורה, ולא דמי ממש לריח הפירות, שהרי יש ממש בפירות.

ואע"פ שיש ממש למשורר, לא דמי הוצאת הקול להוצאת הריח, שהקול נמשך במקום אחר. ואע"פ שדורש בספרי ויחנך שחננך בקול ערב, רמז בעלמא הוא על כל מה שחננך והוא הריח על שאר דברים, ואין ערכות הקול נשמע בפרט בתורה כגון ככל דבר שהוא. על שדה, ע"ש ראה ריח בני כריח שדה. דאע"ג דכתוב לריח שמניך טובים<sup>35</sup> והיה לנו לומר בורא ריח שמן, מכל מקום עיקרו עומד לסיכה. ועוד ריח שמן אינו מגוף השמן עצמו אלא משום שנותנים לתוכו ורדים ומיני בשמים. כדאמ' במס' שביעית<sup>36</sup> ורד חדש שכבשו בשמן ישן.

## רמב"ם הלכות ברכות פרק ט

הלכה א': כשם שאסור לאדם ליהנות במאכל או במשקה קודם ברכה, כך אסור לו ליהנות בריח טוב קודם ברכה, וכיצד מברך על ריח טוב, אם היה זה שיש להריח עץ או מין א עץ מברך בורא עצי בשמים, ואם היה עשב או מין עשב מברך בורא עשבי בשמים, ואם לא היה מן העץ ולא מן האדמה כגון המור שהוא מן החיה מברך בורא מיני בשמים, ואם היה פרי הראוי לאכילה כגון אתרוג או תפוח מברך שנתן ריח טוב בפירות, ועל הכל אם אמר בורא מיני בשמים יצא.

הלכה ב': אין מברכין על המוגמר עד שתעלה תמרתו, וכיצד מברכין עליו, אם היה זה הנשרף שנתן ריח \* מעץ מברכין בורא עצי בשמים, ואם היה עשב עשבי בשמים, ואם היה ממין חיה וכיוצא בה מברך עליו בורא מיני בשמים.

הלכה ג': שמן של אפרסמון וכיוצא בו מברך עליו בורא שמן ערב, אבל שמן זית שכבשו או שטחנו עד שחזר ריחו נודף מברך עליו בורא עצי בשמים, שמן שבשמו כעין שמן המשחה מברך עליו בורא מיני בשמים.

## רמב"ם הלכות בלי המקדש פרק א

הלכה א': מצות עשה לעשות שמן המשחה שיהיה מוכן לדברים שצריכין משיחה בו שנאמר ועשית אותו שמן משחת קדש.

הלכה ב': וככה עשהו משה רבינו במדבר, לקח מן המור והקנמון והקדה מכל אחד משלשתן חמש מאות שקל בשקל הקודש, ומקנה הבושם חמשים ומאתים, וזהו שנאמר בתורה וקנמן בשם מחציתו חמשים ומאתים ששוקלים אותו בב' פעמים חמשים ומאתים בכל פעם, ושוחק כל אחד ואחד לבדו, ועירב הכל ושרה אותן במים זכין ומתקין עד שיצא כל כחן במים ונתן על המים שמן זית הין והוא י"ב לוג, כל לוג ד' רביעיות, ובישל הכל על האש עד שאבדו המים ונשאר השמן והניחו בכלי לדורות.

## הלכות ברכות לריטב"א פרק ד הלכה ז'

לעולם אין מברכין על הריח אלא אם כן יש לו עיקר, כיצד הרי שנתן מיני בשמים במים או בשמן וכבשם שם עד שקלט השמן או המים ריחן ואחר כך נטלו משם שלא נשאר שם מן הבשמים אינו מברך, אבל אם נשאר שם מן הבשמים בין שלימים או כבושין או (טמונין) [טחונין] והריח המים או השמן בעודן שם אף על פי שאין הבשמים ההם מריחין, [כיון שהיו מריחין] קודם שנתן שם, מברך עליו אותה ברכה שהיה מברך על הבשמים עצמן אם הריח אותן.

## דברים פרק ח, ו-י

וְשִׁמְרֶתָ אֶת מִצְוַת ה' אֱלֹהֶיךָ לִלְכֹּת בְּדַרְכָּיו וּלְרַאֲהָ אֹתוֹ: (ז) כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ מְבִיאֶךָ אֶל אֶרֶץ טוֹבָה אֶרֶץ נַחֲלִי מַיִם עֲנִיָּה וְתִהְיֶה מִצְוַת ה' בְּבִקְעָה וּבְהָרִ: (ח) אֶרֶץ חָטָה וְשֹׁעֲרָה וְגִפְסָה וְתִהְיֶה אֶרֶץ זֵית שְׁמֶן וְדִבְשׁ: (ט) אֶרֶץ אֲשֶׁר לֹא בְּמִסְכָּנָה תֹאכַל בָּהּ לֶחֶם לֹא תִחַסֵּר כָּל בָּהּ אֶרֶץ אֲשֶׁר אֲבִינֶיךָ בָּרָךְ וּמִהֲרִיָּה תִחַצֵּב נְחֹשֶׁת: (י) וְאָכַלְתָּ וְשִׂבַּעְתָּ וּבִרְכַּת אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ עַל הָאֶרֶץ הַטֹּבָה אֲשֶׁר נָתַן לָךְ:

ארץ חטה ושערה וגפן ותאנה ורמון, ארץ זית שמן ודבש. בגמרא ברכות מא, ב זה שני לארץ וכו'. ונראה דהנך שני דברים "זית שמן ודבש" לא היו במצרים, לכן כתב קרא "ארץ" בפני עצמו. דלכן הראשון לארץ קודם, משום דנתייחדה בו הארץ. וכן מוכח ממה ששלח יעקב מ"זמרת הארץ, מעט דבש" (בראשית מג, יא). וכן מוכח בפרשת חוקת (כ, ה) מדאמרו "אשר העליטנו ממצרים (להביא אותנו אל המקום הרע הזה, לא מקום זרע ותאנה וגפן ורמון)", ולא הזכירו "זית שמן ודבש", מכלל דזה לא היה להם אף במצרים.

### בראשית פרק מג, יא

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרָאֵל אֲבִיהֶם אִם כֵּן אֶפֹּא זֹאת עָשׂוּ קָחוּ מִזֶּמֶרֶת הָאָרֶץ בְּכֻלֵּיכֶם וְהוֹרִידוּ לְאִישׁ מִנְּחָה מֵעֵט צָרִי וּמֵעֵט דָּבֶשׁ נִבְאֵת וְלֹט בְּטָנִים וּשְׂקָדִים:

### תרגום המיוחס ליונתן - תורה בראשית פרק מג פסוק יא

וַיֹּאמֶר לָהֶם יִשְׂרָאֵל אֲבוֹהֶם אֵין כְּדוֹן הוּא דָא עֵיבִידוּ סְבוּ מִמָּה דְמִשְׁבַּח בְּאַרְעָא וְהָבוּ בְּמִנְיָכוֹן וְאַחִיתוּ לְגַבְרָא דוֹרוּנָא קָלִיל שְׂרָף קֶטֶף וְקָלִיל דְּבִשׁ שְׁעוּהָ וְלִטּוּם מִשַּׁח דְּבוּטָנִין וּמִשַּׁח דְּלוּזִין

### ויקרא פרק יא, מד

כִּי אֲנִי יִקְוֶה אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדְשְׁתֶּם וְהִיִּיתֶם קְדָשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי וְלֹא תִטְמְאוּ אֶת נַפְשֵׁיכֶם בְּכָל הַשְּׂרָץ הָרֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ:

### תלמוד בבלי מסכת ברכות דף נג עמוד ב

תנו רבנן: שמן מעבב את הברכה, דברי רבי זילאי; רבי זיואי אומר אינו מעבב; רבי אחא אומר: שמן טוב מעבב; רבי זוהמאי אומר: כשם שמזוהם פסול לעבודה - כך ידיים מזוהמות פסולות לברכה. אמר רב נחמן בר יצחק: אנא לא זילאי ולא זיואי ולא זוהמאי ידענא, אלא מתניתא ידענא; דאמר רב יהודה אמר רב, ואמרי לה במתניתא תנא: והתקדשתם - אלו מים ראשונים, והייתם קדשים - אלו מים אחרונים, כי קדוש - זה שמן, אני ה' אלהיכם - זו ברכה. הדרן עלך אלו דברים.

### תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת יומא פרק ד הלכה ה

תני בר קפרא הפטמין שבירושלים היו אומרים אילו היה נותן לתוכה מעט דבש לא היה כל העולם כולו יכול לעמוד בריחה

### תהלים פרק קנ, א-ו

הָלָלוּ יְיָ הַלְלוּ אֱלֹהִים בְּקִדְשׁוֹ הַלְלוּהוּ בְּרִקְיעַ עֲזָו: (ב) הַלְלוּהוּ בְּגִבּוֹרָתוֹ הַלְלוּהוּ כְּרֵב גְּדֻלוֹ: (ג) הַלְלוּהוּ בְּתִקְעַ שׁוֹפָר הַלְלוּהוּ בְּנֶגֶל וְכִנּוֹר: (ד) הַלְלוּהוּ בְּתֵן וּמַחֹל הַלְלוּהוּ בְּמִנִּים וְעוּגָב: (ה) הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי שִׁמְעַ הַלְלוּהוּ בְּצִלְצְלֵי תְרוּעָה: (ו) כָּל הַנְּשָׁמָה תִּהְלֵל יְיָ הַלְלוּ יְיָ:

### בראשית פרק ז, כא-כג

וַיִּגַע כָּל בֶּשֶׂר הָרֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ בַּעֲוֹן וּבִבְהֶמָה וּבַחַיָּה וּבְכָל הַשְּׂרָץ הַשֹּׁרֵץ עַל הָאָרֶץ וְכָל הָאָדָם: (כב) כָּל אֲשֶׁר נִשְׁמַת רוּחַ חַיִּים בָּאֲפִיּוֹ מִכָּל אֲשֶׁר בָּחַרְבָּה מֵתוּ: (כג) וַיִּמַּח אֶת כָּל הַיְּקוּם אֲשֶׁר עַל פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאָדָם עַד בְּהֵמָה עַד רֶמֶשׂ וְעַד עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּמָּחוּ מִן הָאָרֶץ וַיִּשְׁאָר אָדָם נֹחַ וְאַשֶּׁר אִתּוֹ בַּתֵּיבָה:

### משנה מסכת תמיד פרק ז

נתנו לו יין לנסך הסגן עומד על הקרן והסודרים בידו ושני כהנים עומדים על שלחן החלבים ושתי חצוצרות של כסף בידם תקעו והריעו ותקעו באו ועמדו אצל בן ארזא אחד מימינו ואחד משמאלו שחה לנסך והניף הסגן בסודרין והקיש בן ארזא בצלצל ודברו הלויים בשיר הגיעו לפרק תקעו והשתחוו העם על כל פרק תקיעה ועל כל תקיעה השתחויה זה הוא סדר התמיד לעבודת בית אלהינו יהי רצון שיבנה במהרה בימינו אמן:

### נוסח ברכת הארץ המזון

נוֹדָה לָךְ יְיָ אֱלֹהֵינוּ, עַל שֶׁהִנְחַלְתָּ לְאַבֹּתֵינוּ אֶרֶץ חֲמֻדָּה טוֹבָה וְרַחֲבָה, וְעַל שֶׁהוֹצֵאתָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וּפְדִיתָנוּ מִבֵּית עַבָדִים, וְעַל בְּרִיתְךָ שֶׁחֲתַמְתָּ בְּבִשְׁרָנוּ וְעַל תּוֹרַתְךָ שֶׁלֹּמְדָתָנוּ, וְעַל חֻקֶּיךָ שֶׁהוֹדַעְתָּנוּ, וְעַל חַיִּים חַן וְחֶסֶד שֶׁחֻנְנְתָּנוּ, וְעַל אֲכִילַת מִזֶּן שֶׁאַתָּה זָן וּמִפְרֶסֶס אוֹתָנוּ תְּמִיד, בְּכָל יוֹם וּבְכָל עֵת וּבְכָל שָׁעָה.

הלכה א: סדר עבודות התמידות בכל יום כך הוא, סמוך לעלות השחר יבוא הממונה שעל הפייסות ויקיש על העזרה ופותחין לו, ומבלשין את כל העזרה, ומעמידין עושי חביתין לעשות החביתין, וכל הכהנים ששם כבר טבלו קודם שיבוא הממונה ולבשו בגדי כהונה, ויבואו ויעמדו בלשכת הגזית, ויפסו פייס ראשון ושני ויזכה כל אחד במלאכתו כמו שביארנו, ומתחיל זה שזכה בתרומת הדשן ותורם על הסדר שאמרנו, ואחר כך מסדר מערכה גדולה, ואחר כך מסדר מערכה שנייה ואחר כך מעלה שני גזרי עצים ומניחן על מערכה גדולה להרבות האש, ואחר כך נכנסין ללשכת הכלים ומוציאין כל כלי השרת הצריכין להן כל היום, ומשקין את התמיד מים וזה שזכה בשחיתותו מושכו לבית המטבחים, והולכין אחריו הכהנים שזכו להעלות האיברים ושוהין שם עד שפותחין שער ההיכל הגדול, ובשעת פתיחת השער שוחטין את התמיד ואחר כך נכנסין להיכל שני כהנים, האחד שזכה בדישון המזבח הפנימי והשני שזכה בדישון המנורה.

הלכה ב: והמדשן את המזבח מדשנו בשעה שהשוחט שוחט את התמיד, ואחר כך זורק הדם זה שקבלו.

הלכה ג: ואחר שזורקין את הדם מטיב זה שבהיכל חמש נרות ויוציאין שניהן מן ההיכל, ואלו שבבית המטבחים מפשיטין ומנתחין וכל אחד ואחד מעלה אבר שזכה בו לכבש, ונותנין האיברים מחצי כבש ולמטה במערבו, ושל מוספין היו נותנין אותן מחצי כבש ולמטה במזרחו, ושל ראשי חדשים נותנין על המזבח מלמעלה בין קרן לקרן במקום הילוך רגלי הכהנים כדי לפרסמו שהוא ראש חדש, ומולחין שם את האיברים וזורקין מלח על גבי הכבש אפילו בשבת, כדי שלא יחליק ויפלו הכהנים שם בעת הליכתן בעצים למערכה, ואף על פי שהמלח חוצץ בין רגליהם ובין הכבש הואיל ואין ההולכה הזאת עבודה אינן חוששין.

הלכה ד: ואחר שמעלין האיברים לכבש מתכנסין כולן ללשכת הגזית, והממונה אומר להם ברכו ברכה אחת, והן פותחין וקורין אהבת עולם ועשרת הדברות ושמע והיה אם שמע ויאמר ואמת ויציב ורצה ושים שלום, ובשבת מוסיפין ברכה אחת והיא שיאמרו אנשי משמר היוצא לאנשי משמר הנכנס, מי ששכן את שמו בבית הזה ישכין ביניכם אהבה אחוה שלום וריעות, ואחר כך מפיסין פייס שלישי ורביעי וזוכה בקטורת מי שזכה ונכנס ומקטיר ואחר כך נכנס זה שזכה בדישון המנורה ומטיב שתי הנרות ויוצא זה שהקטיר עם מדשן המנורה, ועומד על מעלות האולם הוא ואחיו הכהנים.

הלכה ה: כשיגיע בין האולם ולמזבח, נטל אחד המגריפה, וזרקה בין האולם למזבח, והיה לה קול גדול, ושלשה דברים היתה משמשת בהן, השומע את קולה היה יודע שאחיו הכהנים נכנסין להשתחוות והוא רץ ובא, ובן לוי השומע את קולה היה יודע שאחיו הלויים נכנסין לדבר בשיר והוא רץ ובא, וראש המעמד כשהיה שומע את קולה היה מעמיד את הטמאים על שער המזרח מפני החשד, שידעו הכל שעדיין לא הביאו כפרתן, ואחר כך מעלה זה שזכה באיברים את האיברים מן הכבש למזבח, ואחר שמעלין את האיברים, מתחילין אלו שעל מעלות האולם ומברכין ברכת כהנים ברכה אחת בשם המפורש כמו שביארנו במקומה, ואחר כך מעלין סלת הנסכים, ואחר הסלת מקטיר החביתין, ואחר החביתין מעלין את היין לניסוך, ובשעת הניסוך אומרין הלויים השיר, ומכין המשוררין במיני ניגון שבמקדש ותוקעין תשע תקיעות על פרקי השיר.

הלכה ו: כשהיו נותנין היין למנסך, היו שני כהנים עומדין על שולחן החלבים ושתי חצוצרות בידן, והסגן עומד על קרן המזבח והסודרין בידו ותקעו והריעו ותקעו, ובאו ועמדו אצל זה הממונה על הצלצל, אחד מימינו ואחד משמאלו.

הלכה ז: שחה המנסך לנסך, מניף הסגן בסודרין, הקיש זה בצלצל ותקעו אלו בחצוצרות ודברו הלויים בשיר, הגיעו לפרק תקעו והשתחוו כל העם שבעזרה, על כל פרק תקיעה ועל כל תקיעה השתחויה, וכל התקיעות שעל התמיד תשע כמו שביארנו.

#### תלמוד בבלי מסכת יומא דף לט עמוד ב

עדים שביריחו היו מתעטשות מריח הקטורת, נשים שביריחו אינן צריכות להתבשם מריח קטורת, כלה שבירושלים אינה צריכה להתקשט מריח קטורת. אמר רבי (יוסי בן דולגאי) +מסורת הש"ס: [אליעזר בן דגלאי]: +עדים היו לאבא בהרי (מכמר) +מסורת הש"ס: [מכוור] + והיו מתעטשות מריח הקטורת. אמר רבי חייא בר אבין אמר רבי יהושע בן קרחה: סח לי זקן אחד: פעם אחת הלכתי לשילה, והרחתי ריח קטורת מבין כותליה.

#### מדרש תנחומא (בובר) פרשת בא

ויאכל בועז וישת וייטב לבו, מהו וייטב לבו, שאכל מתיקות אחר מזונו, לפי שמיני מתיקה מרגילין הלשון לתורה. ד"א וייטב לבו. שיגע בתורה שכתוב בה טוב לי תורת פוך.